

Ewa Piotrowska

Poezja skaldów – staronordycki przypadek komunikacji społecznej

Islandia wczesnośredniowieczna nie tylko była wyspą zamieszkałą przez przedsiębiorczych i pracowitych osadników chłopskich, odważnych żeglarzy, przez tych, którzy szanowali prawo zwyczajowe oraz tych, którzy je łamali, czyli awanturników, lecz także krainą utalentowanych samorodnych poetów. Pojawili się oni w czasach kształtowania się mitologii staroskandynawskiej. Poezja miała być „napojem i darem” opiekuna sztuk i literatury – Odyna. Poezję ową zwano też wzniośle „muzyką duszy” lub „duszą wszechrzeczy”. Owo wierszowanie nazywano „mową wiązaną”, kunsztownie rymowaną i stylizowaną, pisaną, a najczęściej improwizowaną językiem różnym od zwyczajnej codziennej mowy.

W X i XI wieku tych swoiście uznanych poetów, którzy władali sztuką „układania wierszy” nazywano skaldami. Taka umiejętność mogła być nabyta, bądź wrodzona. Co więcej, owa technika wierszowania (*skáldskab*) była praktyczna (najczęściej powiązana z określoną techniką improwizowania wierszy), ale również społeczna, bowiem powstała ze wzajemnych kontaktów skalda z otoczeniem, z innymi ludźmi. Swoją umiejętność improwizacji poetyckiej przyrównywał skald do jazdy konnej, gry w szachy, do uprawiania łyżwiarstwa i jazdy na nartach, czy nawet strzelania z łuku, czyli czynności praktycznych.

Wierszowanie w czasach staronordyckich było zawodem, a zatem miało charakter społeczny (np. w odniesieniu do jednostki i grup ludzkich), a co ważniejsze, stanowiło rodzaj komunikacji społecznej we wczesnośredniowiecznej Islandii z ludźmi tego samego rodzaju, plemienia czy zagonu wikińskiego.

Skald był wielki wśród ówczesnych i potomnych, jeśli miał społeczne uznanie, które najczęściej decydowało, że jego wiersze były dobre pod dwoma względami:

1. Jeśli były znakomite artystycznie, miały wyszukaną formę i były chętnie słuchane.
2. Wiersze skalda musiały być także dobrym i niezawodnym informatorem o tym wszystkim, co się działo w określonych lokalnych społecznościach wikińskich.

W tym tkwi sens i skuteczny przypadek komunikacji społecznej poezji skalda, czy nawet grupy skaldów.

Skald – jak sądzę – to najczęściej twórca – poeta spontanicznie improwizowanych przez siebie wierszy, powstałych z własnego doświadczenia życiowego i bogactwa wewnętrznych, psychicznych odczuć.

W polskiej tradycji literackiej skald to „staroskandynawski poeta i wojownik, autor i zbieracz wierszy o bohaterach, ich zwycięstwach, miłości¹”.

Skaldowie tworzyli oraz działali na terenie Islandii i Norwegii przez niemal czterysta lat – od pierwszej połowy IX wieku do wieku XIII².

Polski badacz literatury nordyckiej – Robert Stiller uważa, że skaldowie to zawodowi poeci staroskandynawscy, którzy byli zarazem wojownikami oraz wikingami i wywodzili się z drużyn króla (konunga) albo jarla (inaczej samowładnego lokalnego naczelnika, najczęściej morskiego, awanturniczego oddziału wikińskiego). Zdaniem tego uczonego, poezja skaldów jest najczęściej okolicznościowa, w praktyce to wręcz kultowa pochwała bóstw i apoteoza pogrzebowa zmarłych, to pieśni i zaklęcia miłosne, relacje o bieżących wydarzeniach, ale głównie – jak podkreśla R. Stiller – to „drwiny z przeciwników i pieśni pochwalne o władcach i in. wielmożach, zwłaszcza tych, u których dany

¹ *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 1998, t. III, s. 208. W innym wydawnictwie leksykalnym PWN skald określany jest jako poeta, recytator i śpiewak „tworzący poematy bohaterskie i pieśni o wódzach i bohaterach” i ten, który pełni „dużą rolę na dworze królewskim i dworach możnych” (Por. *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1984, s. 684). Znany polski leksykograf Władysław Kopaliński określa skaldów jako „bardów starożytnych plemion germańskich”, zazwyczaj poetów, recytatorów i śpiewaków (Por. W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1983, s. 389).

² O twórczości skaldów w polskiej literaturze por. chociażby H. R. Nitschke, *Literatura staroskandynawska*, [w:] *Dzieje literatur europejskich*, cz. II, Warszawa 1983. Także hasło o skaldach polskiego znawcy literatury staronordyckiej Roberta Stillera, [w:] *Słownik pisarzy skandynawskich*, red. Z. Ciesielski, Warszawa 1991, s. 243–247. Z literatury niemieckiej, zwłaszcza o technice pisania wierszy przez skaldów K. von See, *Skaldendichtung*, Berlin 1980. Także artykuł syntetyczny o literaturze skaldów w pracy Heiko Uecker, *Skalnik*, [w:] *Geschichte der altnordischen Literatur*, Stuttgart 2004, s. 233–268.

Ważne są także dwie prace rosyjskiego znawcy literatury staroskandynawskiej M. I. Stieblina-Kamińskiego: *Driewnieskandinawskaja literatura*, Moskwa 1979, s. 64–92 (o poezji skaldów) i jego kolejna syntetyzująca praca: *Kultura Islandii*, Moskwa 1967, s. 90–115.

skald służył lub był podejmowany i często hojnie wynagradzany za swe utwory i ich wykonanie...”³.

Większość jednak najcenniejszych strof poezji skaldów pochodzi z IX i X wieku, kiedy to Skandynawia przeżywała poważne zmiany społeczno-ekonomiczne oraz nasilały się wyprawy i ruchy kolonizacyjne wikingów w regionie Europy Zachodniej i regionu śródziemnomorskiego. W tych czasach kolonizowana była Islandia, Wyspy Owcze oraz Grenlandia i był to okres jednoczenia się Norwegii dokonany przez króla Haralda Pięknowłosego (*hárfagri*).

Szeroki zasięg terytorialno-kulturowy działalności skaldów (czyli aspekt przestrzenny) również warunkował ich ekspansywność w znaczeniu komunikacji społecznej. W krajach Europy Północnej i subarktycznego Atlantyku – od Grenlandii po Finlandię i Ruś Kijowską skald jako bojownik, awanturnik, dyplomata, czy nawet kupiec spotykał się z różnorodnymi realiami i obrazami życia społecznego (np. struktur socjalnych), gospodarczego (przejście do ekonomiki wczesnofeudalnej), prawnego (uprawnienia konungów i jarłów, normy ustrojowe nordyckich państw wczesnośredniowiecznych), religijnego (na przełomie IX i X wieku przejście z epoki pogańskiej do chrześcijaństwa typu zachodnioeuropejskiego), czy nawet mentalnego (dostrzegalna humanizacja norm obyczajowych, pewna dywersyfikacja sposobu odczuwania, przeżywania i myślenia).

W kształtowaniu się zatem syndromu osobowego i twórczego skalda ważną rolę spełniał czynnik przestrzenno-geograficzny, który nazwać by można geopolitycznym. Poezja skaldów była więc nieodłączną częścią kręgu nordyckiego, rozumianego w szerokim znaczeniu społeczno-gospodarczym, politycznym i duchowo-kulturowym, a także czasowo-przestrzennym⁴.

Poezja skaldów musiała stanowić rodzaj społecznie uwarunkowanej informacji, bo jako konkretni „żywi twórcy wiersza” – żyli i to intensywnie korzystając z życia, tworzyli, pracowali (np. na roli), w konkretnie usytuowanej czasowo epoce wikińskiej (ok. 800 do ok. 1060 roku). Skald tworzył „zdemokratyzowany” oraz mentalnie zróżnicowany przekaz określonych wartości artystycznych, a przede wszystkim ciągle napływających coraz to nowych informacji. Wierszowanie skaldów było formą przekazu bieżących, aktualnych, tych ważnych i mniej ważnych, interesujących częstokroć informacji wśród ludzi, zazwyczaj w randze społecznej zwykłych chłopów i rybaków, najczęściej z sobą spokrewnionych i tworzących wikińskie drużyny. Przekazywana w różny sposób poezja skaldów stanowiła roz-

³ *Słownik pisarzy skandynawskich*, op. cit., s. 243–244.

⁴ Literaturoznawcy niemieccy (częściowo także brytyjscy) skłonni są wnioskować, iż w swojej ekspansji atlantyckiej i północnoeuropejskiej skaldowie wykazywali i upowszechniali „twórczy geniusz”. Por. hasło: *Die altnordisch-isländische Literatur*, [w:] *Kindlers neues Literaturlexikon* (on-line, CD-Rom 1999).

ległą społecznie i psychologicznie autentyczną, dogłębną panoramę odczuć i nastrojów społeczeństwa staronordyckiego. Wspomniany „demokratyzm przekazu” tkwił w tym, że poezja była najczęściej informacją ustną (często w połączeniu ze śpiewem i recytacją) docierała do odbiorców z ludu, zazwyczaj o niewielkich majątkowych różnicach i barierach społecznych.

Poezja skaldów, przeznaczona najczęściej dla chłopów pracujących na roli, chłopskich i rybackich bojowników oraz awanturników wikińskich, musiała opiewać, a przede wszystkim przedstawiać i kreować ludowych bohaterów, niekiedy służących jako wzór w życiu codziennym do naśladowania. Był to kolejny, ciekawy przejaw swoistej komunikacji społecznej sprzed tysiąca lat.

Zasięg działalności skaldów a także treść ich improwizacji pokrywał się z obszarem wikińskich wypraw, często charakteru kolonizacyjnego. Uczestnicząc w tych wyprawach odwiedzali nie tylko norweskich, duńskich i szwedzkich konungów w ich siedzibach i dworach (najczęściej charakteru tymczasowego), ale swoje wiersze improwizowali na cześć jarłów na Orkadach, Szetlandach i Wyspach Owczych. Docierali wikingowie niekiedy ze skaldami do Irlandii, do rozlicznych krajów Europy Zachodniej i śródziemnomorskiej, a nawet na odległą Ruś.

Poezja skaldów była w swej treści i charakterze artystycznym poezją dworską. Angielski mediewista William Paton Ker zauważył, że: „Dworska poezja skandynawska różni się wersyfikacyjnie i stylistycznie od poezji angielskiej czy niemieckiej. Tematycznie jest ona spokrewniona z wieloma poematami na całym świecie, sławiącym życie królów lub ich zmarłych ojców, ale forma tej poezji ma odrębne jej tylko właściwe cechy”⁵.

Skald jako „artysta słowa” zajmował częstokroć uprzywilejowaną pozycję tworząc i zyskując poważanie oraz osobiste bezpieczeństwo na dworach władców i wielmożów skandynawskich, szczególnie w Norwegii i Danii. Używając współczesnej terminologii, konungowie i jarlowie na tychże dworach tworzyli dla skaldów rodzaj „mecenatu” dla ich potrzeb artystycznych oraz osobistych – materialnych. Twórczość staroislandzkich skaldów miała charakter dworski, ale jeśli uwzględnimy jej charakter społeczny nie była ściśle dworską. Skaldowie przebywając wśród konungów (tj. staronordyckich książąt) i jarłów (wielmożów i naczelników określonych rodów) tworzyli spontanicznie okolicznościowe wiersze w formie improwizowanej dla upamiętnienia ich czynów, szczególnie wojennych, a bywało także, że chwalili sprawiedliwe rządy wspomnianych wielmożów. Takie wiersze miały charakter bohaterski, były rodzajem heroizacji określonych postaci oraz ich cech charakteru. Wierszami odpowiednio skonstruowanymi i przekaza-

⁵ O relacjach pomiędzy kształtowaniem się oraz pochwałą osobowości a jej mitologizowaniem także na przykładzie poezji skaldów por. : M. I. Stieblin-Kamiński, *Mif*, Leningrad 1976, s. 81 i n.

nymi składali skaldowie podziękowania za dary i odznaczenia oraz różnorakie zaszczyty. Używając współczesnego języka można powiedzieć, że następowała „komercjalizacja” motywacji w myśleniu, działaniu społecznym oraz artystycznym skaldów, którzy czuli się twórcami nie tylko wartości duchowych, ale również materialnych (poezja jako swoisty „towar” do sprzedaży).

Skaldowie byli pragmatykami i realistami, rzec by można swoistymi ludźmi interesu sprzed tysiąca lat. Opiewali, heroizowali konungów i jarłów, wręcz przesadzali w pochlebstwie dla wybranych przez siebie bohaterów, których traktowali jak dobroczyńców. Za to wszystko z ich strony, za „poetyckie usługi” chcieli być odpowiednio wynagrodzeni, partycypując w materialnych zdobyczach i łupach wikińskich rabusiów. Od konungów i jarłów otrzymywali złote pierścienie, a bywało, że i tarcze oraz miecze, bowiem wielu skaldów uczestniczyło w wikińskich wyprawach (poeta stawał się równocześnie wikińskim wojownikiem, a bywało, że i rabusiem oraz awanturnikiem).

W swej artystycznej formie oraz w społecznym przekazie informacyjnym poezja skaldów stanowiła kontynuację, swoisty nawrót do wcześniejszych, magicznych i symbolicznych napisów runicznych. Runy i sztuka skalda były do siebie podobne, a niekiedy tożsame. Pod tym względem można w obu przypadkach mówić o ciągłości twórczej od czasów najdawniejszych do nordyckiego wczesnego średniowiecza. Świadomie czy nieświadomie w poezji skaldów występuje to mianowicie, co można określić ciągłością oraz autentycznością historyczną (np. w przypadku występujących osób i bohaterów). Najważniejsze było to, że skaldowie byli osobami rzeczywistymi historycznie. Wytrawny badacz poezji skaldów i języka staroskandynawskiego – Apolonia Załuska-Strömberg – zauważyła, że tworzone oraz improwizowane przez skaldów pieśni są dziełem „autorów historycznych, znanych z imienia własnego i przydomka, opiewających historyczne postaci i wypadki. Poezja ta obejmuje wszystkie kraje i wyspy Północy przez cały okres średniowiecza, obejmuje różnorodne gatunki literackie i tematy, także osobiste, lirykę miłosną, satyrę a nawet runiczne zaklęcia”⁶.

Skald nie mógł być anonimowy, musiał mieć określone imię oraz przydomek, bo był konkretną postacią zakorzenioną w określonym środowisku społecznym, dla którego służył zabawą oraz informacją. Odnosi się to do skaldów jako określonych twórców i żywych działających ludzi z różnych krajów i społeczeństw staronordyckich, którzy stają się istotnym składnikiem komunikacji społecznej skaldyckiej poezji „w ruchu”.

Badacze poezji skaldyckiej bardzo często podkreślają autentyczność oraz wiarygodność informacji przekazywanych i upowszechnianych przez jej twórców.

⁶ Por. A. Załuska-Strömberg, *Gramatyka języka staroislandzkiego*, Stockholm 1976.

Rosyjski znawca kultury stroislandzkiej – M. I. Stieblin-Kamienski na podstawie własnych wieloletnich badań konkluduje, że wiersze skaldów ustalały fakty współczesne autorowi i dlatego uważa się je za wiarygodne źródło historyczne⁷. Sami skaldowie zabiegali o to, aby to, o czym mówią w swych wierszach było prawdą, a określone wydarzenia miały miejsce⁸. Nie oznacza to bynajmniej, aby w takich wierszach nie było świadomych przekłamań i zafalszowań.

W twórczości skaldów jako niezwykle ważna występowała kwestia wiarygodności i prawdziwości informacyjnej. Istotna była autentyczność wydarzeń i osób, zazwyczaj ówczesnie żyjących i działających w różnych uwarunkowaniach. Konungowie i jarlowie pochodzą z różnych krajów (np. z Norwegii, Islandii, Danii i Szwecji), pomiędzy którymi treść i przebieg wydarzeń jest wzajemnie z sobą powiązana. Poszczególne osoby znane są skaldowi z własnych doświadczeń i przeżyć, ale bywają i takie, o których informacje są tylko pośrednie i zasłyszane (rodzi się zatem sprawa autentyczności informacyjnej). Kształtuje się niekiedy bardzo złożony proces komunikacji społecznej w zakresie informacji w improwizowanych wierszach skaldów. W doborze informacji niekiedy skald świadomie manipuluje, mając na względzie własne interesy oraz aspiracje. Rosyjski germanista V. M. Żirmunski zauważał, że „w wojennych pieśniach skaldów odzwierciedlają się szerokie i swobodne ideały heroiczne wikińskiej epoki”⁹. W procesie heroizacji określonej osoby w poezji skaldów wspomniana manipulacja informacyjna świadoma czy nieświadoma spełnia istotną rolę.

To, co charakterystyczne dla poezji skaldów, to zdecydowane podkreślanie jednostki jako twórcy określonych wydarzeń (np. królów, książąt, jarłów)¹⁰. Osobisty charakter poezji skaldów powodował, że kobiety jako znaczące społecznie i rodzinnie znalazły swoje należne w niej miejsce. Najczęściej przedstawiane były jako dzielne i wojownicze, samodzielne, energiczne, jako matki kochające męża i dzieci.

⁷ Por. M. I. Stieblin-Kamienski, *Drewnieskandinawkaja literatura*, Moskwa 1979, s. 64–92 (część książki poświęcona literaturze skaldyckiej).

⁸ Autor „Heimskringli” z przekonaniem pisał: „Kiedy Harald Pięknowłosa był królem Norwegii, Islandia była zaludniona. U konunga Haralda byli skaldowie, a ludzie jeszcze wspominają ich pieśni a także pieśni o wszystkich konungach, którzy potem rządili Norwegią... Uważamy za prawdę wszystko, co się mówi w tych wierszach o wyprawach lub bitwach. Bowiem, chociaż u skaldów było w zwyczaju przede wszystkim chwalić tego władcę, przed obliczem którym się znajdują, to żaden skald nie ośmieliłby się przypisać mu takich czynów, o których wszyscy słuchają a i sam władca, wiedząc, że to jawne kłamstwo i bajda. Byłoby to pośmiewisko a nie chwała”. „Heimskringla” (Krag Ziemi) było dziełem znakomitego XIII-wiecznego historyka Snorri Sturlusona z dziejów średniowiecznych Norwegii.

⁹ Por. M. P. Aleksejew, W. M. Żirmunski, S. S. Mokulski, A. A. Smirnow, *Istorija zarubieźnoj literatury. Srednije wieka. Wozroźdenije*, Izd. III, Moskwa 1978, s. 46.

¹⁰ Por. E. Roesdahl, P. Meulengracht Sørensen, *Viking culture*, [w:] *The Cambridge history of Scandinavia*, vol. I. *Prehistory to 1520*, ed. by K. Helle, Cambridge 2003, s. 138–139.

Duże istnieją podobieństwa w przedstawianiu cech charakteru kobiet nordyckich zarówno w sagach jak też w poezji skaldów. Pozycja społeczna kobiet w świecie nordyckim była faktycznie niezwykle wysoka i jako samodzielne (np. w gospodarstwie domowym i wychowaniu dzieci) były ważnym ogniwem w komunikacji społecznej skaldów. W poezji skaldów kobieta przedstawiana była metaforycznie jako np. „strojna sosna” czy „złota lipa”. Właśnie lipa, olcha i brzoza uchodziły za żeńskie drzewa. Kłótliwą natomiast kobietę w tej samej poezji kojarzono z „jadowitym wężem”. Znamy kilka kobiet z nazwiska, które były skaldami (*skáldkonur*), np. Jórunn skáldmaer czy Steinunn Refsdóttir, ale o ich twórczości nic nie wiemy, ponieważ nie zachowały się nawet pojedyncze strofy.

Mężczyzna natomiast był wydatnie umiejscowiony w poezji skaldów i najczęściej bywał uosobiony z takimi pojęciami jak bitwa (był bowiem wojownikiem, „drzewem bitwy”), okręt, bogactwo (najczęściej powstające z łupów i rabunku), hełm i miecz. Poezja skaldów była zatem bardzo męska, bo związana z wyprawami wikingimi, a te również miały „charakter męski” (choć udział kobiet nie można w nich wykluczać).

Znamy nazwiska prawie 240 skaldów, ale twórczość, najczęściej w formie pojedynczych wierszy i strof, jest udziałem kilkunastu z nich. Była to najczęściej poezja nadworna z odrębną specyfiką rozwoju artystycznego. Wiemy np., że skald Thidolf z Hviniry (ok. 860–935) tworzył pieśni na dworze króla norweskiego Haralda Pięknowłosego, a Eivind Finsson na dworze Haakona I Dobrego – również władcy norweskiego. Niektórzy skaldowie, np. Tomód Brasason (ok. 970–1030), który powiązany był z św. Olafem (zm. 1030), i wyprawiał się na Ruś, w swych wierszach (z których tylko drobna część pozostała) łączył światopogląd chrześcijański z mitologią starogermańską. Wspomnienia z licznych podróży znajdujemy w twórczości innego skalda, również związanego z św. Olafem – Sighvata Thórdarsona (995–1045), który był nie tylko twórczym skaldem, ale także wytrawnym politykiem i doświadczonym dyplomatą. W wierszach niektórych skaldów (np. Ulfa Uggasona) widoczne jest odwoływanie się do chrześcijańskiego „nowego Boga”, najczęściej przedstawianego w konfrontacji ze starymi pogańskimi wierzeniami charakteru mitologicznego. Wypływało to z tego, że obszarem zainteresowań i wypraw, często awanturnych, była Europa Północna od Grenlandii, poprzez Islandię, Norwegię i Szwecję aż do Rusi Kijowskiej. Twórcy poezji skaldyckiej byli więc w naszym dzisiejszym rozumieniu Europejczykami, jeśli uwzględnimy realia i zasięg wspomnianego środowiska geograficznego (w tym uniwersalnym zasięgu wydarzeń musiały się pojawić motywy chrześcijańskie).

W początkach XIII wieku sporo było jeszcze skaldów. Dokonania polityczne i wojenne światłego króla norweskiego Sverrira (panował w latach 1184–1202) podobno sławiło i opiewało w swych wierszach aż 13 skaldów. Znaczącym skal-

dem z połowy XIII wieku był Sturla Thórdarson (1214–1284), który w jednym ze swych pochwalnych wierszy „Hrynhelda” słał wybitnego władcę norweskiego – Haakona IV, a w dniu jego śmierci w 1264 roku spontanicznie zaimprovizował wiersz żałobny¹¹.

Poezja skaldów rozumiana w aspekcie komunikacji społecznej stanowi potwierdzenie, że relacje, zwłaszcza gospodarcze i kulturowe pomiędzy Islandią a Norwegią były szczególnie żywe w nordyckim kręgu kulturowym, zwłaszcza od X do XIII wieku. Często używa się określenia „norwesko-islandzka poezja skaldów”¹².

Za ostatniego skalda uważa się biskupa islandzkiego – Jóna Arasona (1484–1550), który przepłacił życiem jako obrońca katolickiej Islandii przed etatystycznym protestantyzmem duńskim¹³.

Skaldowie byli wprawdzie poetami bez należytego przygotowania teoretycznego z literatury (zasady poetyki były im nieznane), ale byli to poeci improwizujący, a to oznacza, że nie zapisując tekstu wiersze tworzyli bez przygotowania, na poczekaniu, spontanicznie, często na zamówienie króla czy księcia, a niekiedy wręcz dla zdobycia nagrody. W dodatku, poezja skaldów jest znana jedynie z fragmentów zamieszczanych w utworach epickich, jakimi były sagi. Złożone zasady estetyczne i warsztatowe poezji skaldów wyłożone zostały przez wybitnego pisarza i uczonego średniowiecznej Islandii – Snorri Sturlusona (1179–1241) w dziele: *Edda Młodsza* (ok. 1222 roku). Był to rodzaj podręcznika sztuki poetyckiej skaldów z głównymi jej działami: mitologią, kenningami i strofiką. Część tej *Eddy: Skáldskaparmál* (*Mowa skaldycka*) to bezprzykładnie wartościowy wykład mitologii starogermańskiej¹⁴.

W swej komunikacji językowej poprzez poezję przeznaczoną dla różnorodnych odbiorców skaldowie postanowili skończyć z tradycyjnymi konwencjami i zasadami staronordyckiego języka codziennego a także liryką w średniowiecznym

¹¹ Por. biogram Sturla Thórdarsona autorstwa R. Stillera w: *Słownik pisarzy skandynawskich*, s. 253–254. Pozostawił co najmniej 8 utworów skaldyckich, które zachowały się w niewielkich fragmentach (por. hasło o Sturli: R. Simek, H. Pálsson, *Lexikon der altnordischen Literatur*, s. 336–338).

¹² W tej sprawie por. wyczerpujące dwutomowe dzieło Ernsta A. Kocha: *Den norsk – isländska skalde-diktningen*, Lund 1946–1949.

¹³ Por. hasło o skaldach w: *Nordeuropäische Literaturen*, von Artur Bethke (i inni), Leitung des Autorenkollektivs und Gesamtreaktion: Horst Bien, Leipzig 1978, s. 298–299. Arason stanowił przykład swoistej „mentalności skalda”, który wywodził się z „epoki pogańskiej” na Islandii, a z drugiej strony bronił rodzimego katolicyzmu islandzkiego przed „obcym” duńskim luteranizmem.

¹⁴ Robert Stiller zauważył, że *Edda* to „dzieło unikalne w literaturze światowej i metodyką ujęcia wyprzedza o setki lat swoją epokę”. (Por. jego hasło o Snorri Sturlusonie w: *Słownik pisarzy skandynawskich*, s. 249). Por. także: *Edda poetycka*, opr. A. Załuska-Strömberg, Wrocław–Kraków 1986. O mitologii staroskandynawskiej: P. L. Słupecki, *Mitologia skandynawska w epoce wikingów*, Kraków 2003.

ujęciu. Subiektywne i osobiste przeżycia mniej już interesowały skalda, podobnie jak z tym związana nadmierna uczuciowość. Skaldom chodziło o formalne efekty techniki wierszowania. Tworzyli swoistą ekwilibrystykę wiersza w formie ściśle stylizowanych schematów. Rosyjski skandynawista M. I. Stieblin – Kamiński uważa, że poezja skaldów była zbliżona do rutyny improwizowania, gdzie zachodziło stosowanie nadmiaru formy i gdzie – jak podkreśla ten badacz – „samoświadomość autorska nie rozprzestrzeniła się na utwór w całości. Upowszechniła się tylko na formę lecz nie na treść. Dla skalda najważniejsze było uświadomienie sobie odrębności formy”¹⁵.

Skaldowie wytworzyli najbardziej skomplikowaną sztukę poezji doby średniowiecza, a wspomniany badacz – Robert Stiller podkreśla, że poezja skaldów „uchodzi za najbardziej skomplikowany i najtrudniejszy gatunek w dziejach poezji europejskiej. Forma przeważa w niej nad treścią i rzadko pojawiają się akcenty osobiste lub cechy indywidualne, z reguły zaś chodzi przede wszystkim o możliwie karkołomny popis poetyckiego rzemiosła”¹⁶.

Głosząc zasady specyficznej poezji skaldowie opracowali (wydaje się, że praktycznie i spontanicznie) skomplikowaną formę stroficzną. Mieli przy tym dobrą znajomość mitologii staroskandynawskiej i w tej dziedzinie musieli swym słuchaczom sporo wyjaśniać, bo w poszczególnych środowiskach społecznych dawnej Islandii lub Norwegii różna była znajomość owej mitologii, stanowiącej ważną część kultury skandynawskiej. W mitologii uwidoczniła się też mentalność Skandynawów epoki przedchrześcijańskiej, bo właśnie w niej umysłowo i charakterologicznie byli umiejscowieni skaldowie.

Cechą bardzo specyficzną, wręcz autonomiczną dla poezji skaldów, był rodzaj metafory zwanej *kenningiem*. Wspomniany Robert Stiller definiuje ów *kenning* jako „metaforę opisującą przedmiot w sposób mylący dla niewtajemniczonych, o rozmaitej konstrukcji...”. W jednym członie wiersza jest odejście od opisywanego przedmiotu, ale w drugim członie podaje się cechę wspólną, aby słuchacz tej poezji mógł się domyślać o co właściwie chodzi. Dla przykładu określenie „rumak fal” (*unnar hestr*) oznaczał statek¹⁷.

Metaforyzacja stawała się w tych poetyckich konstrukcjach coraz bardziej skomplikowana, tajemnicza i zagadkowa, a poszczególne człony *kenningu* bywały pomieszane (sama metaforyka była często pomieszana). W każdym z *kenningów* były słowa zasadnicze i określające, ale sam *kenning* nie tworzył słownego obrazu spójnego i zrozumiałego. *Kenningi* były opisem pojęć wieloczłonowych wyrażen

¹⁵ M. I. Stieblin-Kamiński, *Drewnieskandynawska literatura*, Moskwa 1979, *passim*.

¹⁶ R. Stillera hasło o skaldach w: *Słownik pisarzy skandynawskich*, s. 244.

¹⁷ Wypowiedź R. Stillera o wierszu skaldów w: *Słowniku pisarzy skandynawskich*, s. 244–245.

i najczęściej były stosowane przez skaldów w pieśniach pochwalnych i pieśniach o bohaterach. Sprawa systematyzacji owych kenningów, prawdziwego ich znaczenia oraz przeznaczenia należy do zadań badawczych niezwykle trudnych, stanowiąc przedmiot wielu ocen i opracowań naukowych¹⁸.

Z pomocą kenningów i metafor skaldowie przekazywali w poetyckich improwizacjach i utworach różnej wielkości i o różnym przeznaczeniu szeroki świat pojęć, a nawet określonych idei, informacji, bywało, że przekłamanych czy nawet zdecydowanie wyolbrzymionych. Historyk literatury skandynawskiej Ryszard K. Nitschke zauważał, że „treści opiewane przez skaldów obejmowały ograniczony i tematycznie znany krąg świata, na którego czele stał król, pan drużyny rozdający dary, gromiący wroga jako przywódca wojów, żeglujący z własną flotą po morzach i oceanach a dalej: bohaterowie i wojownicy, walka oraz wszystko co z nią związane – oręż, zbroja a także zwierzęta bitewne jak kruk, orzeł i wilk, dalej zaś: morze i statek, a wreszcie złoto i srebro. Oto krąg pojęć, jakie najczęściej za pomocą kenningów i metafor zostały poetycko opisane”¹⁹.

Kenning odnosił się do pojęć, które w codziennej wikińskiej komunikacji społecznej były używane przez Islandczyków, jak np. okręt, bitwa, wojownik, krew, miecz, złoto. Statek zwany był „rumakiem fal”, ale także jeleniem, łosiem, wilkiem, czy nawet słoniem (podobno było ok. 40 określeń na okręt). Kenning oznaczający krew to „morze miecza”, „rzeka trupów”, to także „napój kruka”. Miecz bywał określany jako „ogień bitwy”, a wiatr jako „niszczyciel drzew”. Lato kojarzono z „porą urodzaju”. Słońce, którego na pochmurnej Północy często brakowało, było „siostrą księżycą”, czy wręcz „ogniem nieba i powietrza”.

Niemal 80% zachowanych do dzisiaj strof z poezji skaldów, zamieszczanych najczęściej w tekstach sag, utrzymanych jest w regułach metrycznych rymu rycerskiego, względnie rymu dworskiego (dróttkvætt). Słowo drótt oznaczało w języku staroislandzkim „dwór względnie siedzibę możnowładcy”.

W poezji skaldów stosowany był kunsztowny system aliteracji z wielością synonimów i zwrotów przenośnych. Określenia metaforyczne były tak rozbudowane, że myśl wyrażona w poezji była wręcz nie do odgadnięcia. Stosowana aliteracja łączyła z sobą po dwa wiersze. W dodatku, w poezji skaldów stosowano rymy wewnętrzne (tzw. hendingi), które dawały piękno wierszom. Ornamentyka i kunszt słowna był wręcz przesadny u skaldów, ale o to im właśnie chodziło. Poezja była więc kombinacją rymów i wyszukanej retoryki.

¹⁸ Por. hasło o kenningu (liczba mnoga: kenningar) w: R. Simek, H. Pálsson, *Lexikon der altnordischen Literatur*, s. 206–207.

¹⁹ Por. Nitschke H. R., *Literatura staroskandynawska*, [w:] *Dzieje literatur europejskich*, cz. 2, Warszawa 1983.

Oblicza się, że ok. 140 skaldów tworzyło pieśni pochwalne zwane drápa, a przyśpiewki dzieliły je na kilka oddzielnych części. Te natomiast pieśni pochwalne (drapy), w których przyśpiewki miały prostą literacką formę były niżej cenione (tzw. floki, flokka). Drapy właściwe miały zazwyczaj kunsztowną oraz uroczystą formę, tworząc zarazem konstrukcyjnie zwartą całość, ale pozbawione były części dialogowych. W takich drapach sporo było metafor, a bitwa była niczym innym jak „szczękiem mieczy”, „potokiem krwi”, czy „zjadaniem trupów przez wilki”. We wspomnianych drapach skald informował i pochwalał to jedynie, co autentycznie usłyszał od świadków wydarzeń, ale przeważnie w swych wierszach opiewał to co widział i przeżywał. Autentyczne wydarzenia były chronologicznie ułożone, a król, książe i znakomite rody były adresatem jego pochwalnych pieśni. Skald zwracając się do słuchaczy, prosił o to, by go wysłuchano, bo własnych, improwizowanych wierszy nigdy nie spisywał, bowiem najczęściej pisać nie potrafił.

W drapach przedstawiano czyny królów i książąt, zachwalano ich męstwo, sławę, szczodrość i wspaniałomyślność nawet w stosunku do wrogów. Drapy kończyły się prośbą skalda o nagrodę i podarek, bowiem wierszowanie było płatnym zawodem i życiową umiejętnością, nadto zabiegał skald o protekcję i zrozumienie. Nagrodami były płaszcze i zbroje. Sława i bogactwo było niepodzielnym udziałem skaldów jako ludzi doświadczonych i niejednokrotnie wpływowych społecznie.

Skaldowie w drapach pochwalali czyny, ważne sprawy i potrzeby ludzi bogatych oraz ubogich, wpływowych i prostych. Skalda interesowało życie codzienne człowieka z różnych warstw społecznych, jego troski, niekiedy dramatyczne losy, uczucia i namiętności, niełatwe zmagania życiowe z przyrodą oraz z innymi ludźmi, nie zawsze życzliwymi, a było też miejsce na ludzkie aspiracje społeczne, zawodowe i polityczne. Wierność, a szczególnie duma osobista była niezwykle ceniona i często opiewana w drapach przez skaldów. Skaldowie byli ludźmi czynu, bowiem pełnili odpowiedzialne funkcje społeczne i zawodowe na dworach konungów i jarłów, zwłaszcza w Norwegii oraz Islandii. Byli też skaldowie chłopskiego pochodzenia jako rolnicy i rybacy, lecz wśród nich byli też odważni żeglarze, a nawet wpływowi kupcy. Informacje i relacje skaldów przekazywane w drapach ustnie (później je dopiero spisywano) były cennym materiałem dokumentacyjnym dla przyszłych badaczy dziejów wczesnośredniowiecznej Islandii oraz Norwegii od IX do XIII wieku²⁰.

²⁰ Pelen niemiecki przekład drap zawarto w dwutomowej pracy: A. Koch, R. Meissner, *Skaldisches Lesebuch*, Halle 1931. W drapach spotykamy się w przypadku wojów wikińskich, którzy byli skaldami z elementami pochwały bohaterstwa w walce (elementy heroiczne) lecz nie brakowało także treści mitologiczno-magicznych.

Innym, być może mniej już stosowanym rodzajem poezji skaldów były tzw. lauzawizy (islandzkie *lausavisur* – pojedyncze, luźne strofy), a były to najczęściej liryczne, krótkie formy wiersza z barwnym językiem i nieodłączną aliteracją, nawiązujące do ustnej, ludowej tradycji. Pomimo ich osobistego charakteru wcale nie zawierały nadmiaru uczuciowości, były konkretne i raczej pozbawione wzniołej poetyckości. Były przypadkowe, na niezbyt wysokim poziomie artystycznym, kierowane do określonych osób i zapewne nie były improwizowane dla zdobycia władzy i pozyskania nagrody.

Niektóre wiersze miały charakter polemiczny, a były to pieśni szydercze, zawierające obelgi pod adresem niektórych osób (tzw. *nídsöngar*, *nídvísur*, czyli nidy). Skald bowiem chwalał swego pana – konunga czy jarla, jego życie i dokonania, szydził i drwił z jego przeciwników, tworząc oraz improwizując swoiste strofy wyszydające. Nidy stanowiły najczęściej ostrą w tonacji oraz treści satyrę skierowaną przeciwko konkretnej osobie. W tej dworskiej społecznej komunikacji poprzez improwizację wspomnianych nid wyraźnie i świadomie przesadzano w podkreślaniu zasług jednych oraz poniżaniu czynów i charakterów drugich. Często rzutowało to na wiarygodność oraz autentyczność przekazywanych informacji. Nidy były formą propagandy i ostrej polemiki we wzajemnych kontaktach społecznych, np. na dworach, w rodzinach, w drużynach wikińskich. Nidy stanowiły przykład, wzięty sprzed tysiąca lat, manipulacji poezją w sytuacjach spornych, skrajnych, międzyosobowych i międzygrupowych. Był to przykład „poezji polemicznej”, wziętej bezpośrednio z życia. W islandzkim zbiorze praw *Szara gęś* (*Grágás*) zakazywano wręcz tworzyć i wygłaszać tego typu szydercze i zniesławiające strofy wierszy pod groźbą kary, a jej wielkość uzależniona była od charakteru i treści satyrycznej mniej lub więcej określonej nidy. Wiemy, z przekazu jednej z sag, że islandzki wyznawca chrześcijaństwa zabił podobno trzech skaldów, którzy układali nidy skierowane przeciwko pierwszemu przebywającemu na Islandii niemieckiemu biskupowi Fryderykowi.

Poezja skaldów jest wprost unikalna w literaturze europejskiej, a właściwa tylko ludom Północy epoki wikińskiej. Jako forma artystycznego wyrazu ta poezja była najczęściej rzetelnym i wiarygodnym opisem wydarzeń i czynów Islandczyków oraz Norwegów doby wikińskiej. W tej dawnej poezji przedchrześcijańskiej (pogańskiej) i rodowo-rodzinnej spotykamy treści i motywy mityczne oraz epiczne, a często cudowne i fantastyczne. Poezja skaldów była przykładem właściwej tamtym czasom komunikacji społecznej pomiędzy twórcami i odbiorcami (słuchaczami). Ta poezja właśnie może być określana jako społecznie i kulturowo zaangażowana (używając bardziej nam bliskiego języka). Tego rodzaju poezja „doby wikińskiej” z pewnością miała ścisły związek z życiem, działalnością, odczuciami, przygodami, a nawet awanturnictwem (wyprawy wikińskie!) skaldów jako

twórców oraz improwizatorów tej literatury. Tradycja poezji skaldów poważnie wpłynęła na kształtowanie się życia i kultury literackiej wczesnośredniowiecznego świata nordyckiego²¹.

W mentalności skalda, a przede wszystkim w jego poetyckiej komunikacji społecznej syntetyzowały się, a niekiedy zwalczały, czy nawet umiejętnie nakładały i asymilowały pojęcia, stereotypy i doświadczenia ze świata germańskiego (zwłaszcza nordyckiego) i tego nowego śródziemnomorsko-łacińskiego (życiowe doświadczenie skalda z chrześcijańskiego spojrzenia na człowieka). Poezja skaldów w sensie komunikacji społecznej „okresu wikingów” potwierdza, że w nordyckim kręgu mentalno-kulturowym zachodziły procesy znacznego zróżnicowania – przedchrześcijański (pogański) mitologizm mieszał się z najczęściej zachodnioeuropejskimi wpływami chrześcijańskiej kultury i równocześnie nowym spojrzeniem na człowieka. Poezja skaldów (także w znaczeniu kulturowej ekspansywności) jest częścią przebogatego duchowego skarbcza dawnych Islandczyków oraz Norwegów²².

Ewa Piotrowska

Skaldic Poetry – Old Nordic example of social communication

Key words: Skaldic Poetry, Means of Social Communication and Old Norse Poetry

Abstract: The article describes the social and the communicative roles of nomadic poets-Skalds, in the Viking Age. Skalds were known for their original artistic works and their resourcefulness. They performed and improvised their spontaneously created, formally sophisticated (kenningar) and socially involved poems as canticles (drapa) and satirical songs (lausavisur) in front of the Old Nordic kings (konungs) and princes (jarls) as well as Viking chefs.

The article draws special attention to the social, the propaganda and the ideological roles of the Viking poets. From the 9th through the 13th Century Vikings created a separate poetic culture and a distinct artistic mentality.

²¹ Por. wywody znanego mediewisty A. J. Gurewicza w jego pracy: *Kultura skandynawów IX–XI w.*, Moskwa 1966 (jest również polski przekład tej książki). O poezji skaldów i jej oddziaływaniu społecznym znakomita praca G. Kreutzera: *Die Dichtungslehre der Skalden* (drugie wydanie z 1977 roku).

²² Por. J. Kristjánsson, *Eddas and Sagas. Iceland's Medieval Literature*, Reykjavik 1988.